

**КУЛЬТУРНЫЕ И ОБЩЕСТВЕННЫЕ СВЯЗИ УКРАИНЫ
СО СТРАНАМИ ЕВРОПЫ : СБ. НАУЧ. ТР.**

К. : Наук. думка, 1990.— 224 с.

Відомо, якої великої шкоди завдала нашій країні у недалекому минулому майже повна ізоляція від світового культурно-історичного процесу. В ході свого розвитку народи всього світу досягали певних висот в культурі та освіті, завдячуючи багатому в чому взаємовпливу, взаємозбагаченню, найтіснішим стосункам у різних сферах життя. Тому рецензована книга, де висвітлюються історія та традиції культурних зв'язків України з країнами Європи, заслуговує на увагу. В цьому науковому збірнику досліджуються на багатому матеріалі тенденції та закономірності взаємодії українського народу з братніми слов'янськими народами та рядом інших, підкреслюється визначна роль зв'язків, встановлених ще в сиву давнину для розвитку культури та освіти на Україні.

Автори детально розглядають саме позитивний досвід таких різноманітних стосунків, показують, як формувалися високі гуманістичні традиції в найрізноманітніших контактах, роблять спробу подолати деякі односторонні стереотипні підходи, вироблені раніше в нашій історичній літературі. Зокрема, розглядається прогресивний характер династичних зв'язків українських князів та правителів з сусідніми країнами.

Слід зазначити, що вагомою рисою збірника є багатоплановий аналіз культурних та суспільних взаємовідносин. Розглядаючи різні аспекти цієї проблеми, кожен з його авторів порушує певне коло питань, як правило, малодосліджених в історичній літературі. Особливо привертає увагу серед матеріалів збірки спроба знайти нові підходи до аналізу взаємозв'язків Галицько-Волинського князівства і Тирновської Болгарії на початку XIV ст. На основі низки побічних даних та співставлення ряду свідчень та подій обґрунтовується висновок про високу ймовірність існування між Другим Болгарським царством і Галицько-Волинським князівством антиординського союзу. Дальше дослідження цього питання може не тільки підтвердити цю оригінальну версію, а й дати уявлення про роль і місце даного союзу в системі політичних відносин країн Південно-Східної Європи в кінці XIII — на початку XIV ст.

Більшість досліджень збірника присвячені проблемам культурно-освітніх зв'язків. Вже на прикладі IX—XIII ст. показані різноманітні дипломатичні, культурні стосунки Русі з іншими слов'янськими країнами як найважливіша складова частина міжнародної діяльності Давньоруської держави. Можливо, для цього періоду особливо є характерною певна нестача достовірних джерел, фактичного матеріалу, що позначається на дослідженні. І все ж досить широко вдається розглянути вплив Київської Русі в культуру слов'янського світу навіть у той час.

Діапазон досліджень сягає в деяких статтях збірника далі слов'янського світу. Значний інтерес становить аналіз культурних зв'язків між Україною та Грецією, що розглядаються ніби продовженням традицій стосунків між Київською Руссю та Візантією. В цьому плані, очевидно, було б бажано досліджувати й більш ранні україно-грецькі контакти — XIV—XVII ст., про які згадується лише мимохідь. Проте наявність великої кількості різноманітних джерел, цікавих фактів не тільки збагачує нашу уяву про масштаб україно-грецьких контактів в більш пізній період, а й дозволяє визначити динаміку їх зростання протягом XVIII—XIX ст.

Автори збірника особливо увагу приділяють проблемам спілкування, співробітництва між українською інтелігенцією та представниками цієї категорії населення з сусідніх країн. На цілому ряді конкретних прикладів показано, як проходить процес взаємозбагачення творчого

потенціалу діячів культури, науки, освіти кожного народу. Читачі мають змогу побачити вплив не тільки найбільш відомих та загально-визнаних представників інтелігенції, а й тих, кого доля не винесла на гребінь слави, але хто вніс вагомий вклад у культурний та освітній прогрес. Адже це лише невелика частина того величезного пласту трудівників, завдяки яким з покоління в покоління передавалися кращі традиції, зацікавленість та нестримне прагнення до розширення різноманітних контактів і встановлення постійних зв'язків.

Значний інтерес становлять наведені в збірнику маловідомі факти насиченої перекладацької діяльності численних вихованців Київської академії у XVIII ст. Розкривається взаємозв'язок між зростанням попиту на знання та активізацією перекладацької діяльності у той час. Знайомлячись з багатим матеріалом про життя та працю ряду перекладачів, серед яких такі загальновідомі, як Феофан Прокопович, так й ті, хто не здобув такого визнання, але вніс свій вклад у взаємозбагачення культур, ми більш конкретно уявляємо активну участь перекладачів у культурному та суспільному житті XVIII ст.

Важлива сторона перекладацької діяльності тих часів — її вплив на формування ідеології освіченого абсолютизму. На нашу думку, тут було б бажано більш докладно спинитися на аналізі поглядів вихованців Київської академії. Чим вони керувалися при виборі для перекладу тих чи інших книг? Розкриття цього питання тільки збагатило б дослідження.

Чільне місце в матеріалах збірника займає проблема зв'язків між слов'янською інтелігенцією у XIX ст. Адже саме у той час Росія особливо активну роль відігравала у балканській політиці. Це позначалося й на пожвавленні культурно-освітніх контактів. Знайомлячись з різноманітними фактами про діяльність ряду представників південнослов'янської інтелігенції в двох найбільших центрах — Одесі та Харкові, читач має змогу простежити процес їх адаптації до нового, але близького у багатьох відношеннях середовища на Україні. Не можна не помітити, що вихідці із південнослов'янських земель, знайшовши нову батьківщину, зайняли й своє місце в культурно-освітньому житті, внесли помітний вклад в розвиток науки. При цьому увага акцентується на висвітленні переважно долі окремих діячів. Проте, на наш погляд, бажано було б показати також взаємовплив південнослов'ян та декабристів, які діяли на Україні. Не розглянуто й питання про формування революційно-демократичної ідеології серед південнослов'ян. Адже, потрапляючи на Україну з балканських країн, що боролися у той час проти османського гніту, вони не тільки несли до нас традиції власної вільної боротьби, а й сприймали революційно-демократичні ідеї російської, української інтелігенції.

Дуже вдалими, на нашу думку, є звернення в збірці до історичної концепції Духновича — видатного закарпатського історика, письменника, педагога XIX ст., на жаль, ще порівняно маловідомого й нині. Підкреслюється, що його історичні погляди мали переважно прогресивний характер, що насамперед стосується ідеї слов'янської єдності, яка червоною ниткою проходить через праці дослідника. Важливо й те, що показано чіткий взаємозв'язок поглядів Духновича з соціально-політичним та економічним становищем Закарпатської України у XIX ст. Концепція, яку розробляв історик, показана у розрізі його різноманітної діяльності в різних галузях культури та науки. Стрижневим в її основі є доказ автохтонності українського населення Закарпаття. Намагаючись звільнитися від ідеологічних стереотипів минулого, у збірнику зроблено спробу поглянути на прихильність Духновича до ідеї «культурно-національної автономії». Безумовно, що історичні погляди видатного діяча українського національного відродження розглянуті в збірнику під оригінальним кутом зору, з використанням джерел, що лише частково введені на сьогодні до наукового обігу. Проте потрібно все ж

зазначити, що аналіз ідей слов'янської єдності в поглядах Духновича має певну однобічність. Звичайно, для цілісного уявлення про його історичну концепцію та місце в ній ідей слов'янської єдності необхідно було б більш докладно розглянути й консервативну, навіть реакційну, частину його поглядів. Тим більше, що автор нарису, вміщеного до збірника, полемізує з цього питання з іншими дослідниками різних напрямів.

Відзначимо, що серед матеріалів збірника значний пізнавальний та науковий інтерес викликає дослідження про зв'язки Т. Г. Шевченка з російськими та польськими революційними діячами в середині ХІХ ст. Автор цієї розвідки наводить цікаві факти про близьке знайомство Кобзаря з Сераковським, Желіговським, про співробітництво з Плещеевим, Чернишевським, розкриває широку палітру спілкування Шевченка зі своїми однодумцями, показує його вклад у зближення між українцями, росіянами та поляками. На наш погляд, доречно було б докладніше розкрити ще й динаміку взаємовпливу поглядів як Шевченка, так й тих революціонерів-демократів, з якими він був знайомий. Це питання не дістало належного висвітлення, як і проблема, що довгий час замовчувалася у нашій літературі — про існування певних труднощів у відносинах Шевченка, наприклад, з рядом представників російської інтелігенції. Лише мимохідь автор згадує про критику Кобзарем поеми Некрасова «Тишина». На нашу думку, сьогодні особливо потрібне виважене, об'єктивне дослідження всього складного комплексу взаємовідносин Т. Г. Шевченка і видатних представників російської та польської інтелігенції.

На основі вивчення невідомих раніше політичних оглядів Я. Бекмана — керівника Харківсько-Київського таємного товариства — для газети «Київський телеграф» про італійську революцію ми отримуємо чудовий зразок поглядів революційної демократії України 50-х років минулого століття. Багато елементів новизни міститься в аналізі діяльності української революційно-демократичної еміграції в Австро-Угорщині 70-х років ХІХ ст. та її зв'язків з українськими землями, що перебували під владою царської Росії. Читач довідається про широкий спектр невідомої діяльності М. Драгоманова, С. Чудновського, С. Подолінського та багатьох інших відомих діячів.

Проблема зміцнення зв'язків інтелігенції в ХІХ — на початку ХХ ст. розглядається у кількох різнобічних дослідженнях збірника. Гадаємо, обмеження рамок дослідження в цьому випадку дало змогу навіть у незначних за обсягом статтях досить повно показати вклад міжнаціонального співробітництва у розвиток науки, техніки та освіти тощо. Багато цікавих фактів можна зустріти у збірнику, зокрема, про україно-англійські зв'язки наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. Хоча в цілому запропоновані рамки досліджуваної проблеми, на нашу думку, не дали змоги докладно висвітлити всі питання співробітництва України та Великобританії у той час.

Звичайно, висловлені нами зауваження аж ніяк не знижують наукової та пізнавальної цінності матеріалів збірника, автори якого, використовуючи ряд раніше незалучених джерел, зробили свій вклад у вивчення культурних та суспільних зв'язків України. Охоплення дослідженням різних історичних періодів, починаючи з Київської Русі та завершуючи початком ХХ ст., дає змогу визначити тенденції розвитку й характерні особливості кожного періоду. Хочеться також висловити побажання, щоб читачі якнайшвидше змогли отримати уявлення про широку панораму найрізноманітніших зв'язків України з Європою й протягом ХХ ст.

Одержано 29.04.91.

Ю. М. АЛЕКСЕЄВ (Київ),
А. Г. ВЕРТЕГЕЛ (Київ)